

Căn cứ khoa học và thực tiễn của triết lý phát triển thành phố Hồ Chí Minh hướng tới tương lai

TS. HỒ BÁ THÂM^[1]

Đây là một chủ đề thú vị, một nhận thức ở tầm cơ bản dù vận dụng vào một thành phố. Chưa có một hội thảo hay nghiên cứu nào về triết lý phát triển thành phố Hồ Chí Minh (chúng tôi đã có đề xuất mà chưa thực hiện được). Chúng tôi cũng biết đang có đề tài nghiên cứu về tầm chiến lược phát triển thành phố. Ở Hà Nội cũng đang có đề tài lớn xây dựng tầm phát triển thành phố, thủ đô cho 30 - 50 năm sau (kinh phí trên 1 tỷ đồng). Viện Nghiên cứu xã hội TPHCM cũng đang bắt đầu chuẩn bị nghiên cứu vấn đề này (khoảng hơn 300 triệu) nhưng có lẽ còn khiêm tốn. Vấn đề cần đặt ra tầm nhìn thế nào, chiến lược mấy chục năm thế nào? Nhưng dù sao, chúng tôi rất mừng khi Viện Kinh tế TPHCM tiến hành hội thảo về vấn đề này.

Trong rất nhiều vấn đề, tầng nấc thì vấn đề triết lý phát triển thành phố quả là có tầm cơ bản nhất. Chúng tôi nhất trí với gợi ý là "*trước hết phải có một triết lý (philosophy) làm nền tảng cho các quan điểm và hệ thống tiêu chí*" của Ban tổ chức hội thảo. Chính vì vậy, chúng tôi xin bắt đầu từ vấn đề này.

1- Nếu không có triết lý phát triển thì tình hình phát triển xã hội và đô thị sẽ thế nào?

Thành phố Hồ Chí Minh là một thành phố lớn đang đi đầu trong đổi mới và phát triển. Theo quy hoạch mở rộng chòm đô thị TPHCM thì nó gắn liền với khu vực kinh tế động lực phía Nam và chòm đô thị này trong tương lai là hơn 10 triệu dân. Thì quả đó là một "siêu đô thị" hay một "vùng đô thị". Nhưng vậy thì làm sao nó không trở thành quá tải, quá tầm kiểm soát và theo mô hình công nghiệp hóa, đã lỗi thời.

Những kinh nghiệm tốt và cả kinh nghiệm chưa thành công, cần tiếp tục tổng kết, nâng lên tầm lý luận. Nhưng không chỉ là cái nhìn bộ phận mà cần một cái nhìn triết học, triết lý, tức nhìn sâu, nhìn xa, nhìn tổng thể mang tính ý tưởng sáng tạo. Từ đây gợi mở nhiều ý nghĩa về mặt lý luận mà tầm phổ quát là triết học, rất có ý nghĩa khi định hướng phát triển thành phố trong tương lai.

Nghiên cứu ở cấp độ triết lý- một lĩnh vực cụ thể, chuyên biệt hơn hệ thống triết học có lẽ còn ít được nghiên cứu nhiều. Đây là một hướng nghiên cứu mới, khó nhưng rất có ý nghĩa lâu dài, nên rất cần nghiên cứu và hội thảo khoa học.

Từ cả cấp độ lý luận và triết học, từ đầu năm 2005, chúng tôi muốn tập hợp trí tuệ của nhiều nhà triết học trên địa bàn TPHCM có quan tâm nghiên cứu về vấn đề này. Yêu cầu các nghiên cứu phân tích khái quát từ thực tiễn những vấn đề có tính lý luận triết học, qua đó giúp gợi mở phương pháp luận cho việc xây dựng các triết lý, thậm chí định các triết lý phát triển TPHCM.

Đặt vấn đề này trước hết là do đòi hỏi của thực tiễn về định hướng phát triển: Vai trò quan trọng của triết lý và triết lý phát triển. Chúng ta thấy khi xây dựng văn hóa doanh nghiệp, cũng cần triết lý của nó. Thực ra hình thành văn hóa doanh nghiệp thì là sự hình thành cơ bản các triết lý của nó. Điều này cũng đúng với văn hóa một dân tộc hay văn hóa một đô thị. Tất nhiên, có nhiều loại triết lý, chẳng hạn triết lý ứng xử, hay triết lý đạo đức, triết lý nhân sinh, triết lý vũ trụ nhưng cũng có triết lý phát triển. **Triết lý phát triển thành phố** là vấn đề đặt ra từ thành phố về bản chất và xu hướng phát triển, tìm đáp số định hướng cho phát triển ở cấp độ đặc tính, định tính có tính chất như hệ giá trị cơ bản nhưng cần phân tích tổng hợp ở tầm triết học phát triển.

Ngày nay ở cấp quốc gia như nước ta cũng cần có hệ thống triết lý phát triển. Gần đây đã có công trình nghiên cứu "Triết lý phát triển ở Việt Nam, mấy vấn đề cốt yếu" (đã in sách do GS. Phạm Xuân Nam chủ biên). Đây cũng là một chỗ dựa để suy nghĩ về triết lý phát triển TPHCM.

Nếu thiếu triết lý phát triển là thiếu hạt nhân văn hóa và trí tuệ chi phối sự phát triển. Và thực chất là chưa nắm được quy luật và xu hướng của phát triển đô thị hiện đại. Hơn nữa vai trò nhân tố chủ quan ở đây sẽ hoặc bảo thủ, hoặc duy ý chí, tự phát trong phát triển, thay đổi quy hoạch và thay đổi định hướng liên tục... Điều này bất lợi, tân quan tân chính sách, và gây nên lãng phí lớn. Đây là bài học về coi thường tầm nhìn xa và nghiên cứu dự báo khoa học.

2- TPHCM có triết lý phát triển hay chưa?

Trong thực tế TPHCM chưa có một ý tưởng hay chưa có một triết lý rõ ràng về phát triển thành phố, từ đó chưa có hệ tiêu chuẩn làm chuẩn mực cho quy hoạch và chỉ đạo phát triển đô thị nói chung nên tính tự phát rất cao. Mới đây TS. Nguyễn Hữu Nguyên trong bài Phát triển đô thị hiện đại từ ý tưởng đến quy hoạch, cũng suy nghĩ theo hướng này¹.

Hiện nay thông qua sách báo hay truyền thông, chúng ta thấy nhắc nhiều tới các khái niệm, quan niệm về phát triển thành phố trên thế giới.

Chúng ta thấy có các quan điểm phát triển khái quát như sau:

- "Thành phố văn minh hiện đại",
- "Thành phố phát triển bền vững",
- "Thành phố kỳ diệu",
- "Thành phố sống tốt"...

Nhưng mỗi quan niệm chung này nhấn mạnh một khía cạnh cơ bản nói về chất lượng phát triển thành phố. Nhưng thử đặt câu hỏi là nó đủ tầm chưa, chưa bao quát hết, chưa đủ rõ. Thành phố bền vững thì chủ yếu trước hết nói về nhân tố môi trường và mở rộng ra là cả văn hóa nữa, nhưng nó là một xu hướng cơ bản chung. Còn thành phố hiện đại, văn minh thì nhìn chung là nói về mặt tân tiến, về mặt vật chất công nghệ và ứng xử, chưa rõ mục đích con người. Hoặc nói "thành phố kỳ diệu" thì quá cao siêu và chưa rõ là thế nào?

Chúng tôi cho rằng khái niệm "Thành phố sống tốt" thì gần gũi hơn, cụ thể hơn và mang tính nhân văn rõ hơn. Nhưng thử hỏi đã đủ mức khái quát cơ bản chưa, khi khái niệm này gần với khái niệm xây dựng đời sống văn hóa, phường văn hóa, quận văn hóa hay "thành phố văn hóa"? Tuy phải nói rằng "thành phố sống tốt" (nhấn mạnh chất lượng sống) vẫn hấp dẫn và cụ thể ít trừu tượng hơn thành phố văn hóa.

Theo tài liệu hội thảo chuyên đề "Quy hoạch cho thành phố sống tốt - viễn cảnh Việt Nam với quốc tế" do Viện Kinh tế TPHCM và Trung tâm Toàn cầu hóa Hawaii USA tổ chức tại TPHCM năm 2006, trong đó đề cập đến khái niệm, tiêu chí của một thành phố sống tốt (thành phố sống tốt -Livable cities) do Michael Douglass - nhà nghiên cứu đô thị - đưa ra). Khái niệm này rộng hơn khái niệm phát triển bền vững - khái niệm thường chỉ được liên hệ với vấn đề môi trường.

Thành phố sống tốt có 3 thành tố quan trọng:

- Môi trường tự nhiên tốt: thể hiện mối quan hệ tổng hòa giữa cộng đồng dân cư đô thị và môi trường tự nhiên mà họ đang sống
- Môi trường sống đô thị mà người dân sống trong đó, đặt nặng vấn đề quan hệ giao tiếp dân sự, những hoạt động văn hóa trong đời sống đô thị ở những địa bàn công cộng và các hoạt động của các tổ chức hội đoàn.

- Sự phát triển bản thân con người trên bình diện cá nhân và khả năng tiếp cận dịch vụ và hàng hóa. Thành phố này có thể xem là những đầu tư cho "vốn con người" bao gồm luôn cả yếu tố an toàn trong đời sống đô thị.

Theo cơ quan Tư vấn nguồn nhân lực Mercer (Mercer Human Resource Consulting) có trụ sở ở New York mới đây công bố bảng xếp hạng kết quả khảo sát chất lượng cuộc sống năm 2006 ở 215 thành phố lớn trên toàn thế giới, dựa vào một số tiêu chí nhất định. Đối với Việt Nam, Hà Nội được 60 điểm, xếp thứ 155, tụt 1 bậc so với năm 2005, TPHCM được 61.9 điểm, xếp 148 (trích theo Thạc sĩ Lê Văn Thành).

Gần đây, trong hội thảo về Xây dựng chính quyền đô thị ở TPHCM (tháng 12 - 2006), TS. Trần Văn Khánh đưa ra triết lý của TPHCM như sau "*Thành phố Văn hóa, thành phố vì Con Người*". Triết lý này theo TS. Trần Văn Khánh thì có 2 nội dung cơ bản: Xây dựng thành phố Văn hóa và xây dựng thành phố vì con người. Ở đây chúng ta thấy triết lý này chỉ nhấn mạnh một vấn đề, một đặc tính nhân văn của sự phát triển thành phố. Nhưng những tính chất và đặc tính khác mang tính hiện đại của một thành phố?

Vậy làm sao để xác định đúng tầm triết lý phát triển TPHCM?

3- Nhưng đâu là căn cứ xây dựng, đề xuất triết lý phát triển cơ bản của TPHCM?

Căn cứ khoa học nào để xây dựng các triết lý chủ yếu của sự phát triển đô thị thành phố Hồ Chí Minh?

Trước hết, xuất phát từ quan niệm chung về hình thành triết lý, đó là:

- Xuất phát từ tính bản chất, quy luật của hiện thức khách quan phát triển đô thị hiện đại ngày nay.
- Từ vai trò nhân tố chủ quan và tính chất, phương thức hoạt động của con người trong môi trường đô thị.
- Chiêm nghiệm chung về cuộc đời, sự nghiệp thành bại trong quá trình phát triển đô thị mà có.
- Tìm ý nghĩa định hướng tương lai cho nhận thức và hành động.

Hai là, căn cứ thực tiễn xây dựng các triết lý chủ yếu của sự phát triển đô thị thành phố Hồ Chí Minh.

- Điểm xuất phát lịch sử và đặc điểm địa kinh tế xã hội, sinh thái... của TPHCM trong thời đại hiện nay.
- Từ bài học trong lịch sử đấu tranh và xây dựng thành phố.
- Quan hệ giữa thành phố Hồ Chí Minh và đất nước cũng như tác động của toàn cầu hóa đối với phát triển.
- Tính hướng đích và tìm phương thức phát triển tối ưu của TPHCM

Thứ ba, là phải hiểu quan niệm phát triển đô thị kiểu mới trong nền văn minh hậu công nghiệp, tin học hóa, sinh thái hóa, với nền kinh tế tri thức... và những quan niệm mới về phát triển đô thị tương lai. Đồng thời, phải hiểu những sai lầm và sự lỗi thời của các thành phố (đơn cực, quá tập trung vào khu vực trung tâm, đô thị quá lớn, không đồng bộ giữa mặt hạ tầng vật chất và mặt xã hội văn hóa, môi trường...).

Thứ tư, là phân tích một số (vấn đề, yêu cầu) quan niệm có tính triết lý phát triển hiện tại ở thành phố Hồ Chí Minh?

Từ thực tế cuộc sống, những yêu cầu thường được nhắc tới, năm 2005, trong kế hoạch hội thảo về triết lý phát triển TPHCM, chúng tôi đưa ra các yêu cầu hay triết lý (phần nhiều dựa trên một số quan niệm đã có hiện nay) như sau:

- 1- Phát triển thành phố Hồ Chí Minh văn minh và hiện đại.
- 2- Phát triển thành phố sinh thái và bền vững.
- 3- Xây dựng thành phố Hồ Chí Minh thành trung tâm kinh tế, văn hóa, khoa học công nghệ và dịch vụ tầm cỡ khu vực và quốc tế.
- 4- Xây dựng thành phố động lực, thành phố mạng lưới ở khu vực phía Nam.
- 5- Xây dựng thành phố nhân văn, mang bản sắc Nam Bộ - “Hòn ngọc Viễn Đông”
- 6- Thành phố Hồ Chí Minh, một thành phố anh hùng, năng động - sáng tạo, nghĩa tình!

Mỗi mệnh đề trên phản ánh một mặt, một xu hướng phát triển của thành phố hướng về tương lai mà chúng ta cảm nhận được, đề có tính hợp lý nhất định, nhưng theo chúng tôi cần rút ra và xây dựng nên một lý phát triển cơ bản.

Và những mệnh đề trên đã là triết lý phát triển thành phố chưa?

4- Đề xuất một triết lý phát triển cơ bản cho TPHCM hiện nay.

Đối với thành phố Cần Thơ, thì có thời các nhà lãnh đạo và các nhà quy hoạch thường đề cao khái niệm đó là *thành phố sinh thái*, hay thành phố đồng bằng, thành phố cửa sông. Nhưng TPHCM thì có lẽ không thể nói gọn một câu như vậy.

Một thành phố phát triển phải bao gồm cả mặt kinh tế, xã hội, môi trường và văn hóa. Và không chỉ phản ánh hiện tại mà quan trọng nhất là xu hướng tương lai, mang tính bản chất, đặc trưng, phù hợp quy luật tiến hóa chứ không phải ý muốn chủ quan..

Trên tính thân đó, chúng tôi nhìn nhận và phân tích nhiều triết lý trong quan hệ biện chứng của TPHCM nói trên, tham khảo một số triết lý hay tiêu chuẩn cơ bản của một ít thành phố hiện đại trên thế giới, căn cứ vào những nhận thức trên đây, xin rút ra và nêu lên một triết lý cơ bản cho thành phố Hồ Chí Minh như sau:

Xây dựng thành phố Hồ Chí Minh thành một thành phố mở, đa trung tâm; hiện đại, năng động, đa dạng, giàu bản sắc; một thành phố ngày càng sống tốt, vì con người phát triển tự do, toàn diện và phát triển bền vững.

Triết lý này phản ánh được các yêu cầu phát triển đô thị của thời hiện đại.

- Kinh tế thị trường và mở cửa hội nhập, hiện đại hóa là theo hướng tiến tiến, mở, đa trung tâm, khắc phục cả tư duy khép kín, lạc hậu, kém khả năng hội nhập, tiếp biến, giao lưu, thải hồi cái lạc hậu, tiếp thu các giá trị và công nghệ tiên tiến, và quan niệm tập trung vào một đô thị trung tâm quá to. Thành phố là mở cả về không gian kiến trúc, về giao lưu văn hóa, về khoa học, về kinh tế và cả chính trị.

- Thứ nữa nó phải là thành phố năng động, sáng tạo, đa dạng về văn hóa và có trình độ văn hóa cao của những con người tự do, giàu có nhưng công bằng, vừa mang bản sắc dân tộc vừa rất hiện đại, một thành phố vừa đa dạng lối sống và phong cách kiến trúc vừa thống nhất, có kỷ cương...

- Và thành phố ngày nay phải là thành phố nhân văn vì con người, phát triển lấy con người làm trọng tâm và mục đích trong đó có môi trường xanh, sạch, đẹp, thành phố sinh thái, mà sinh thái ở đây là phù hợp với khung cảnh thiên nhiên Nam Bộ, có sông ngòi và nhiều màu xanh. Càng "bê tông hóa" lại càng "xanh hóa, rừng suối hóa". Tức là thành phố có môi trường sống tốt, thành phố phát triển hài hòa cả kinh tế, xã hội, văn hóa, môi trường, thành phố phát triển bền vững.

Thành phố hiện đại như vậy là thành phố sinh thái nhân văn thống nhất được cả yêu cầu kinh tế - xã hội - môi trường và văn hóa trong đó hạt nhân là quyền con người, nhu cầu sống của họ và phát triển con người. Nhưng nếu chỉ khái quát thành phố văn hóa, thành phố vì con người thì không đủ định hướng, chẳng hạn nội dung thứ nhất và một phần nội dung thứ hai

mà chúng tôi nêu lên. Khái niệm thành phố văn hóa, thành phố vì con người" vì quá rộng nên quá chung, khó hình dung ở mức cụ thể.

Trên cơ sở 3 mặt này nhưng khác, rộng hơn khái niệm và triết lý thành phố sống tốt, nêu ở trên. Tiêu chí thành phố sống tốt là yêu cầu về môi trường tự nhiên, môi trường nhân văn và về con người. Chúng ta kế thừa điều này, nhưng bổ sung trước hết tiêu chí mang đặc tính chất lượng trong phát triển không gian đô thị, đặc tính của chủ thể đô thị với đặc trưng văn hóa vừa truyền thống vừa hiện đại.

Chúng tôi nghĩ đây là vấn đề cần xác định đầu tiên và làm nền tảng, sau đó mới tới vấn đề như chức năng cụ thể của đô thị, không gian kiến trúc và không gian sống và quy mô dân số, cách phân bố như thế nào... Và sau nữa chúng ta mới xác lập được hệ thống tiêu chí chính xác, toàn diện hơn.

Ý kiến trên đây, chúng tôi mong được thảo luận trao đổi và có thể đề nghị các nhà nghiên cứu phát hiện, bổ sung hay đi sâu vào vấn đề mà mình quan tâm. Không thống nhất những điều trên đây thì khó có được bộ tiêu chí toàn diện cho sự phát triển của TPHCM. Tất nhiên, tùy theo từng thời kỳ mà vạch hệ thống tiêu chí phù hợp. Đây lại là vấn đề khác, vấn đề cụ thể hóa để thực thi. Còn vấn đề đang bàn trong bài này là tìm ra, xác định một triết lý cơ bản cho sự phát triển TPHCM về lâu dài nhưng vẫn thích hợp, định hướng từ bây giờ.

5- Sau đây chúng tôi xin có một vài trao đổi cụ thể về tiêu chí phát triển thành phố mở, đa dạng, giàu bản sắc, sống tốt, phát triển bền vững...

Chúng ta không thể không suy nghĩ về ý tưởng sau đây đối với tương lai TPHCM.

Nhân dịp đầu xuân Cổ vấn Lý Quang Diệu nói về triển vọng phát triển đất nước sau 20 năm sẽ là hàng đầu thế giới và với những thành phố sinh thái lý tưởng. Ông nhắc lại chủ trương ông từng nêu ra một năm trước và đang được thực thi bước đầu: "Kết hợp ba thành phố hàng đầu thế giới vào một Singapore, Paris với nghệ thuật tranh tường, London thành phố quốc tế và New York duyên dáng vì nội lực kinh doanh và các loại hình nghệ thuật của mình". Nhưng không chỉ có vậy, nay ông Lý Quang Diệu cho biết "độc chiêu" của Singapore là sẽ đưa vào đó đặc tính thành phố nhiệt đới với rất nhiều nước và màu xanh. "Các con kênh sẽ đổ vào hồ và suối. Nước và vườn sẽ hiện diện khắp nơi. Phố Marina sẽ thật lý tưởng để đi dạo. Nào ai muốn đánh golf, đi tàu thuyền, ăn vào nửa đêm, mua sắm đều có thể tìm thấy ở đây. Mọi khách sạn, nhà trọ... đều nhìn ra cây xanh và nước". (Tuổi trẻ Online ngày 25-2-2007).

Trong tiêu chí "thành phố sống tốt" theo Thạc sĩ Lê Văn Thành, có 4 nhóm: nhóm 1 là môi trường tự nhiên tốt, nhóm 2 là môi trường sống đô thị tốt, nhóm 3 là các yếu tố phát triển bản thân con người tốt, nhóm 4 là các yếu tố về quản lý tốt. Nhưng tại sao lại không có nhóm tiêu chí vui chơi giải trí tốt. hoặc nhóm tiêu chí có thu nhập cao và tiện nghi cho cuộc sống tốt. Xin nói thêm là, chẳng hạn khi xác định tiêu chí phát triển bản thân con người, không chỉ nói về công ăn việc làm, hay chăm sóc sức khỏe, hay giáo dục, giảm nghèo đói (như trong tiêu chí thành phố sống tốt mà có người nêu lên), chúng nghĩ rằng phải có tiêu chí về quyền tự do, dân chủ của con người; hay tiêu chí có quan hệ xã hội tốt. Quả là không nên quên tiêu chí quan trọng bậc nhất này). Từ quan niệm của chúng tôi về triết lý cơ bản về phát triển thành phố nói trên, có thể mở ra nhiều cách tiếp cận tiêu chí thành phố hiện đại, sống tốt, hướng tới "thành phố kỳ diệu" hay hướng tới "thành phố thiên đường" vào những thiên niên kỷ tới. Tất nhiên, có thể cần phải xây dựng tiêu chí cho từng giai đoạn cụ thể 10-20 năm, sau khi đã có triết lý, và tiêu chí khung cơ bản cho 50 -100 năm sau chẳng hạn.

Đúng là bàn về những tiêu chí khung cho một thành phố trong tương lai gần là rất thú vị và rất có ý nghĩa.

Vấn đề triết lý phát triển thành phố và tiêu chí phát triển thành phố có quan hệ hữu cơ với nhau, bổ sung, gọi mở cho nhau trong cách suy nghĩ tiếp cận..

Chúng tôi nghĩ rằng, sẽ có một đề tài nghiên cứu hay một hội thảo riêng về triết lý phát triển thành phố Hồ Chí Minh, thì vấn đề sẽ được bàn luận sâu sắc và cụ thể hơn...

Xem thêm bài viết của TS.Nguyễn Hữu Nguyên Phát triển đô thị hiện đại từ ý tưởng đến quy hoạch, trên Tạp san Nghiên cứu con người và xã hội số 15, tr. 11-15.

[1] Trường Ban Triết học và Khoa học chính trị - Viện Nghiên cứu xã hội TPHCM